

TUMAČENJE UGOVORA, SAMOUPRAVNIH SPORAZUMA I DRUŠTVENIH DOGOVORA

1. Postavljanje problema

Problem tumačenja ugovora je svakodnevni posao suda i trebalo bi očekivati na tom planu i bogatu pravnu literaturu koja ovaj problem tretira i razjašnjava, kako sudska praksa ne bi lutala u traženju adekvatnih i pravnih rešenja. Međutim, stav naše teorije u ovoj oblasti nije izražen u većem broju radova, s obzirom na praktični značaj ovog pitanja, pa sem opštih napomena u udžbenicima, za sudske praksu i nema čvrstog oslonca u teoriji. To nije slučaj u stranoj literaturi, koja je ovom pitanju posvetila veliki broj monografskih radova.¹⁾

Što se tiče problematike samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, — „koji se zaključuju slobodno i saglasno izraženoj voljom učesnika” koji su „u samoupravnom sporazumevanju i društvenom dogovaranju ravnopravni” (čl. 574. Zakona o udruženom radu) i koji spadaju u „samoupravne opšte akte”, u teoriji postoji spor o njihovoj pravnoj prirodi (da li su ugovorne pravne prirode, da li su normativni akti, da li su mešovite pravne prirode — sadrže elemente normativnog akta i ugovornog akta, ili su nova pravna kategorija različita i od normativnog akta i od obligacionog ugovora), kod njih je pitanje tumačenja još neobjašnjeno, pogotovo što u tekstu Zakona o udruženom radu u kome je ova materija regulisana vrlo detaljno, u članovima 573—608, o tumačenju nema ni jedne odredbe, a sigurno je s obzirom na krug učesnika koji ih zaključuje, a posebno na adresate na koje se primenjuju, da će sporovi oko značenja pojedinih termina u njima biti vrlo česti. S toga se kao imperativ nameće pitanje koja pravila tumačenja ovde primeniti? Da li su to klasična pravila koja važe za ugovore, zatim da li pravila koja važe za opšte uslove poslovanja ili možda pravila koja važe za zakonsko tumačenje ili rešenje ne treba tražiti ni u ugovornom ni u čisto zakonskom tumačenju, jer je za uobičajeno ugovorno tumačenje ka-

¹⁾ Dr Erich Danz: Die Auslegung der Rechtsgeschäfte, 3 Aufl, Jena, 1911; Dr Alfred Manigk: Irrtum und Auslegung, Berlin, 1918; Dr Heinrich Titze: Die Lehre vom Missverständnis, Berlin, 1910; Dr Karl Larenz: Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts, Frankfurt am Main — Berlin, 1966; Dr Alexander Lüderitz: Auslegung von Rechtsgeschäften, Karlsruhe, 1966; Dr Arthur Meier — Hayoz: Vertrauensprinzip beim Vertragsabschluss — Ein Beitrag zur Lehre von der Auslegung und der Mängel des Vertragsabschlusses beim Schuldvertrag, Aarau, 1948. i druga.

rakteristična individualizacija, kojoj nema mesta kod samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, s obzirom na karakter odnosa koji regulišu, niti pak u istoj meri generalizacija karakteristična za zakonsku interpretaciju, koja samoupravnoj regulativi ne odgovara jer ne uzima u obzir posebnosti. Očigledno je da se kod ovog spleta problema očekuje odgovor od pravne teorije i njen zadatak je da ove odgovore što pre pronade, kako praksa ne bi pošla krivim putem. Pokušaćemo da u ovom napisu bar pojedine probleme registrujemo i pružimo, makar i nepotpune odgovore, jer materija je vrlo složena i zaslužuje pre monografsku obradu, nego marginalno razmatranje u jednom članku.

2. Pojam i značaj tumačenja ugovora, samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora

Tumačenje znači utvrđivanje pravno obavezujućeg smisla izjave kontrahenata u odnosu na pitanje da li je i sa kojim sadržajem ugovor zaključen. Dakle, tumačenje je određivanje smisla određene volje. O tome postoji opšta saglasnost u doktrini. Ali pošto jedna izjava volje može imati ovaj ili onaj smisao, u zavisnosti sa kog aspekta je posmatramo — početna saglasnost oko definicije tumačenja nam mnogo ne koristi. Ako izjavu volje posmatramo sa stanovišta izjavioca taj smisao može biti sasvim drukčiji (subjektivno željeni smisao) od adresata izjave — onoga kome je izjava upućena (subjektivno protumačeni smisao). Od oba ova shvatanja o smislu izjavljene volje može se razlikovati smisao koji se datoj izjavi pripisuje od strane većine učesnika u pravnom prometu (objektivno generalni smisao). Sva ova tri značenja mogu da se razlikuju od smisla izjavljene volje, koje bi ona imala za razumnog i lojalnog supontrahenta pod datim okolnostima (objektivno individualni smisao).

Stvar je pravnog poretka da odluči koji je za njega relevantni smisao, tj. za koji smisao hoće da veže odgovarajuće pravne posledice. Odgovor na ovo pitanje može biti vrlo različit u zavisnosti od principa na kome počivaju odredbe o zaključenju ugovora.

Po principu volje zahteva se da se pri tumačenju izjavljene volje u ugovoru utvrdi stvarna volja koja stoji iza izjave (subjektivno željeni smisao), čime se nesumnjivo odlučujući značaj pridaje volji izjavioca i jednostrano garantuje obezbeđenje njegovih interesa. Teorija volje je izraz onog shvatanja u građanskom pravu koje zastupa neograničenu privatnu autonomiju u cilju bezuslovne slobode individue. S obzirom na jednostranost kriterija ove teorije, ona se ne može primeniti kod ugovora kod koga postoje uzajamni interesi strana ugovornica, pošto vodi računa samo o jednoj strani, pa se tako volja izražena u ugovoru ne može ni tumačiti.

Od iste jednostranosti principa volje, pati i princip smisla date izjave posmatran ovog puta sa aspekta stranke kojoj je izjava upućena (sukontrahenta). Ovde se uzimaju subjektivni kriterijumi adresata izjavljene volje, pa je i rezultat takođe kao i kod principa volje — jednostrana zaštita interesa strana ugovornica.

Ako se u tumačenju ugovora poče od izjavljene volje, tj. principa izjave, rečima se pridaje onaj smisao koji rečima pridaje nezainteresovano treće lice kao učesnik u prometu (objektivno generalizirajući smisao). Vezivanjem za formalno činjenično stanje izjave, princip izjave postiže sa aspekta pravne sigurnosti u prometu maksimalni učinak, ali uz zanemarivanje pravičnog rešenja u konkretnom slučaju. Teorija izjave počiva na zamenjivanju sredstava i ciljeva. Ona stoji čvrsto vezana za sredstvo kao cilju samom za sebe. Cilj koji se ostvaruje na osnovu instituta autonomije volja je da se pojedincu garantuje sfera u kojoj on po svojoj volji može da uđe u najraznovrsnija prava i obaveze. Sredstvo koje mu se pri tome od strane pravnog poretka stavlja na raspolaganje je pravni posao u kome je bitan sastavni deo izjava volje. Reči su samo sredstvo za ostvarenje cilja — izražavanje volje. Izjava služi kao saopštenje volje drugim licima. Ako druga stranka kojoj je voljna izjava upućena zbog manljivosti u izražavanju volje sazna ipak za pravu volju svog ugovornog partnera, važi ono što se htelo. Postizanje cilja (ostvarenje volje) ne treba da izostane zbog nesavršenosti sredstava (manljivosti reči). Pošto se kod principa izjavljene volje sredstvo preapsolutizira, u konkretnim slučajevima dolazi do rešenja u kojima summa ius postaje summa iniuria. Protivureći razvijenom pravnom osećaju, da se jedna izjava potpuno odvoji od konkretnog činjeničnog stanja i da joj se da samo onaj smisao koji rečima pridaje treća nezainteresovana strana kao učesnik u prometu. U prvom redu radi se konačno ovdje o rešenju konflikta između dva suprotstavljena interesa, pa javni interes sigurnosti u prometu ne može da ima odlučujući značaj, već može da dođe u obzir zajedno sa drugim kriterijumima.

Iz principa poverenja sledi postulat da se smisao izjavljene volje tumačenjem tako utvrdi, da adresat iz reči izvuče ono značenje koje se sa odgovarajućim poverenjem rečima može dati (objektivno individualni smisao). Ugovor kao instrument pravnog prometa je viši nego izjava volje jedne plus izjava volje druge stranke. On se sastoji iz saglasnosti izjava volja koje čine jednu celinu i samu u toj uzajamnoj igri interesa stranaka koji se u ugovoru poravnavaju leži njegov smisao i vrednost. Samo u sprovođenju ove ideje uzajamnosti dobija se harmonični i organski poredak stvari. Ovakav pristup sprečava isključivo uvažavanje interesa jedne stranke bez uzimanja u obzir interesa druge. Sa tog aspekta pojavljuje se subjektivna volja izjavioca isto tako značajna i vredna zaštite kao i subjektivni smisao koji izjavljenoj volji pridaje druga strana (adresat). Ali se postavlja pitanje kako ove obe ideje približiti uzajamnim obzirima koju strane ugovornice jedna prema drugoj moraju imati? To se postiže ugrađivanjem u ove odnose principa poverenja. Princip poverenja se zasniva na ideji odgovornosti: svaka strana ugovornica je odgovorna za svoju reč, a druga strana treba da u izjavu veruje. Odnos autonomije volje i principa savesnosti i poštenja se u oblasti ugovornog prava pretvara u odnos volje i poverenja. Ideja zaštite poverenja je proizašla iz opšteg principa savesnosti i poštenja (kao najvišeg načela koje važi u prometu) i ona čak predstavlja njegov najbitniji sadržaj.

Iz svega dosad izloženog postavlja se s pravom pitanje — u kojim slučajevima će biti sud dužan (svejedno da li redovni sud ili

sud udruženog rada) strankama da tumači ugovor, samoupravni sporazum i društveni dogovor? Očigledno je da će to biti samo onda ako se stranke spore o smislu ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora. Ako između učesnika o sadržini zaključenog ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora postoji saglasnost, onda sud svoju odluku mora da zasnuje na onom smislu na kome sve stranke insistiraju. On ne može da tvrdi da iz njihovog ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora proizilazi nešto drugo što one ne misle. Suprotan stav ne bi bio u skladu sa suštinom ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora. Ali tamo gde svaki učesnik u ugovoru, samoupravnom sporazumu i društvenom dogovoru iz teksta izvlači drukčiji smisao od drugih učesnika i smatra da proizilaze druge pravne posledice, ovaj se spor može otkloniti samo putem tumačenja od strane suda. U ovakvim situacijama se obično radi o slučajevima gde su svakom učesniku pri zaključenju ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora reči bile utvrđene ali one kod drugih učesnika nisu bile pokrивene određenim predstavama. Stvar je suda da uz pomoć tumačenja utvrdi da li shvatanje svih učesnika odgovara stvarnom sadržaju ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora. Objekt tumačenja kod ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora su izjave volja stranaka, a ne volje koje stoje iza izjava. Koje su pravne posledice učesnici hteli da proizvedu, može da bude predmet dokazivanja, ali ne predmet tumačenja. Ako na osnovu dokazivanja proizađe da su posledice ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora čije su nastupanje učesnici želeli ne slažu se sa sadržinom ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora koju je sud putem tumačenja dobio, odgovarajućim učesnicima mora biti prepušteno da ovu divergenciju volje i izjave otklone putem osporavanja zbog zablude.

3. Opšti (objektivni) kriterijumi koji važe kod tumačenja ugovora

O tumačenju izjavljene volje u pravnom poslu i ugovorima u građanskim zakonicima koji su važili do 6. aprila 1941. godine u nas nema mnogo pravila. SGZ ne sadrži ni jednu odredbu, a AGZ u noveli na § 914. predviđa: „Pri tumačenju ugovora ne treba se držati doslovno smisla izraza, već treba ispitivati nameru stranaka i ugovor tako razumeti, kako to odgovara vršenju poštenog prometa”. Iz ovog pravila jasno proizilazi da je isključena svaka bukvalna interpretacija ugovora, kao i davanje smisla rečima upotrebljenim u ugovoru koji bi odgovarao isključivo volji jedne ili druge strane ugovornice — jer izjava volje jedne strane ugovornice čini samo element ugovora, a ne ceo ugovor, ona je samo jedan „socijalni komunikacioni akt” koji je po svojoj prirodi upućen drugoj strani ugovornici. Cilj je tumačenja da se pronađe prava — istinska volja kontrahenata, u čijem pronalaženju važnu ulogu ima načelo savesnosti i puštanja u promet. Tumačenje dakle dobija jedan društveni smisao — ono teži utvrđivanju smisla koji izjavljenoj volji pridaje druga strana ugo-

vornica, kao korektan partner koji ne vodi računa samo o svojim interesima, već i o interesima druge strane polazeći pri tumačenju pojedinih reči u ugovoru i od okolnosti pod kojima je izjava data. Dakle, nije stvar adresata izjave da u rečima ugovora traži kakva je unutrašnja volja izjavioća bila kada je zaključivao ugovor, već da izjavi pri dade onaj smisao kakav bi joj pridao svaki lojalni učesnik u pravnom prometu rukovođen principom poverenja koje proističe iz načela savesnosti i poštenja. Dakle, izjave volja u ugovoru treba tako tumačiti kako bi ih protumačio primalac izjave kome je upućena rukovođen poštenjem i poverenjem u pravnom prometu — pridržavajući se shvatanja u prometu postojećih pravila morala i dobrih običaja.²⁾

I naša sudska praksa smatra da se „prilikom utvrđivanja stvarne volje ugovornih stranaka izjavljene ugovorom sud mora imati u vidu pravilo da se ugovor razume kako to odgovara shvatanju poštenog saobraćaja. O pravoj nameri ugovornih stranaka može se suditi u vezi sa uslovima i okolnostima pod kojima bi se ugovor imao izvršavati” (Savezni vrhovni sud Rev-355/60).

„Jedno od pravila tumačenja jeste da se ugovor tumači tako da ima smisla i da odgovara poverenju i poštenju u prometu” (Savezni vrhovni sud Rev-675/58).

Naša sudska praksa kod tumačenja ugovora ide linijom objektivnog tumačenja reči i pojedinih izraza upotrebljenih u tekstu, tj. tumači pojedine izjave onako kako ih razume većina učesnika u prometu. Ovaj kriterijum bi mogao da se usvoji ako bi se za ispravnu ili pogrešnu jezičku upotrebu mogla da propiše norma za članove jedne jezičke grupe šta se pod pojedinim izjavama podrazumeva. Međutim, jezik nije nešto gotovo i statično. Pojedine reči nemaju u svakom slučaju određeno značenje kao pojedini apoeni novca koji uvek imaju istu vrednost, već nasuprot, jedno relativno neodređeno i utoliko upošteno značenje, koje se tek upotrebom jezika u rečenici određuje. Po Larenz-u³⁾ objektivno značenje jednog izraza je ono značenje koje je razumljivo za jedan određeni krug lica i prema kome se članovi jednog takvog kruga upravljaju. Ali tu pre svega Larenz misli na leksičko značenje pojedinih reči. Međutim, reči dobijaju sasvim drugo značenje u celini govora, u određenoj situaciji, jer jezik nije nikada delo već delatnost. Zato je neophodno da u ugovoru, koji predstavlja jednu formu jezičke komunikacije između dve ravnopravne stranke, kada između njih nastane spor šta znače pojedini izrazi upotrebljeni u tekstu, kao i kod svakog razgovora da pođemo od lica kome je izjava upućena i da utvrdimo šta je primalac izjave pod njom razumeo. Dakle, bitno je pitanje da li se primalac izjave potrudio da izjavu koja je njemu upućena shvati i razume tako, što je pod njom mislila protivna strana. Ako primalac izjave ne učini nikakav napor da shvati učinjenu izjavu, nego je „prosto” shvatiti onako kako je on shvata, ne postavljajući sebi pitanje, da li ono što je on shvatio odgovara onome što je pri tome mislila druga stra-

²⁾ Ovakav stav u našoj teoriji zastupa dr Boris Vizner: Ugovori građanskog i privrednog prava, Rijeka, str. 71.

³⁾ Dr Karl Larenz: Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts, Frankfurt an Main — Berlin, 1966. str. 71.

na — autor izjave, njemu se s pravom može uputiti prekor pogrešne jezičke upotrebe. Ovu ideju pri tumačenju postavlja NGZ u § 133, po kome, „kod tumačenja izjave volje... treba istraživati stvarnu volju a ne bukvalni smisao izraza”.⁴⁾ Drugim rečima strana ugovornica treba da tumači izjave svog partnera, a ne da se drži bukvalnog smisla izraza. Ovu ideju, takođe ponavlja i § 157. NGZ (iako u doktrini vlada spor o tome da između ova dva paragrafa postoji protivurečnost, jer § 133. NGZ se zasniva na teoriji volje, a § 157. na teoriji izjave): „Ugovore treba tumačiti shodno savesnosti i poštenju, uzimajući u obzir i običaje u prometu”. Savesnost i poštenje ovde znači da se ugovarači moraju potruditi da shvate izjavu svoje strane ugovornice tako kako je ona izjavu razumela. Nije u skladu s bona fides ako se jedna strana ugovornica ne trudi da razume izjavu svog ugovornog partnera onako kako je on mislio, ali iza toga stoji i zahtev da to što je on razumeo bude merodavno.

Ako sudija utvrdi da se primalac izjave trudio da izjavu razume u smislu njenog autora, njemu se ne može prigovoriti pogrešna jezička upotreba pri tumačenju izjave. Ali ako i uprkos truda koji je uložio primalac izjave da shvati izjavu kao što je shvata njen autor, to ne odgovara onome što je protivna strana htela, to samo može da znači da izjavilac nije bio precizan i tačan u svom izražavanju, i da je on kriv što svoje izjave nije objasnio, on je bio dužan da sve ono što kaže jasno kaže.

Odgovornost izjavioca volje za ono što izjavljuje u odnosu na drugu stranu (adresata izjave) nije nikakva nova ideja moderne doktrine ugovornog prava. Ona je već bila jasno formulisana još kod rimskih pravnika: **D2, 14, 39 Papinianus 5 quaest** — Veteribus placet pactionem obscuram vel ambiguum venditori et üui locavit nocere, in quorum fuit potestate legem aperitius conscribere — stari su smatrali da nejasan vid i dvosmislen ugovor ide na štetu prodavca ili najmodavca. **D18, 1, 21 Paulus 5 Sab:** Labeo scripsit obscuritatem pacti nocere potius debere venditori qui id dixerit quam emtori, quia potuit re interga apertius dicere — Labeo piše da sve što je nejasno u ugovoru treba pre tumačiti na štetu prodavca nego kupca, jer je on, formulišući ponudu, trebao da bude jasniji. **D34, 5, 26 Celsus 26 dig:** Cum quaeritur in stipulacione, qui acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est — Ako je nejasno šta je ugovoreno, nejasnoća ide na štetu poverioca. — Što je u ugovoru nejasno, treba tumačiti na štetu poverioca.⁵⁾

Ako sudija pri tumačenju ugovora dođe do zaključka da ona-ko kako je razumeo primalac izjave ono što je u ugovoru izjavljeno

⁴⁾ Sličnu formulaciju sadrži i čl. 173. Grčkog građanskog zakonika od 1940: „Kod tumačenja izjave volje treba istraživati stvarnu volju, a ne držati se reči”.

⁵⁾ Na ovim idejama se zasniva i formulacija čl. 1162. i čl. 1602. Code civila: „U slučaju sumnje ugovor se tumači na štetu onoga ko je stipulisao, a u korist onoga ko je preuzeo ugovornu obavezu.” — „Prodavac je obavezan da jasno kaže na šta se obavezuje. Svaki nejasan i dvosmislen ugovor ide na štetu prodavca”. Sličnu formulaciju sadrži i 915. AGZ: „U pogodbama jednostrano obaveznim drži se u dvojbi, da je obaveznik hteo rađe uzeti manji teret nego veći teret; a u pogodbama dvostrano obaveznim, reči nerazgovetne tumače se na štetu onoga, koji se njima služio.”

nije ispravno, to istovremeno ne znači da će za ugovor biti merodavno ono što je izjavilac hteo. Sudija mora da konstatuje, da li je ono što je izjavilac mislio i primalac izjave mogao da razume da je se potrudio i primenio odgovarajuću pažnju. Pojedino leksično značenje reči je relativno neodređeno i utoliko ima opšte značenje, jer tek kad se služimo rečima, kad govorimo dobijaju one konkretno, određeno značenje. Nije dovoljno da primalac izjave pokuša da shvati značenje izjave i da je dešifruje služeći se leksikonom i gramatikom. Relativno neodređeno značenje pojedinih reči i pravila gramatike predstavlja u određenoj meri samo prethodni stupanj razumevanja. Ono što govorimo, govorimo uvek u okviru jedne situacije, tj. naše reči su praćene okolnostima, koje nisu poseban jezik, ali su osnov za određivanje i razumevanje izgovorenih reči. Iz ove situacione povezanosti izgovorenih reči proizilazi, da primalac izjave, da bi razumeo šta izjavilac misli — izgovorene reči mora shvatiti u situaciji u kojoj su izgovorene. I to ne u bilo kojoj situaciji već u onoj koja je primarcu izjave bila dostupna.⁶⁾

Svaka strana ugovornica, kao i kod svakog razgovora, ima svoju sopstvenu, neponovljivu situaciju. U nju spadaju: ton, prateći gestovi, vreme, mesto, povod, cilj, pol, odnosi strana ugovornica, profesionalni ili društveni položaj izjavioca, njegovo poreklo (stranac) i utoliko znanje jezika, kontekst govora, pregovori itd. Tumačenje nije, kako kaže Larenz⁷⁾, apstraktno značenje reči, i pored toga što se u određenim slučajevima stvarno istražuje šta se mislilo, ono se ne može postaviti jednostrano na stanovište izjavioca ili njegovog protivnika, već ima da se pita koje je značenje morala izjava da ima za njegovog protivnika, koje mu se u odnosu na konkretnu situaciju može zaračunati. Tako je metoda tumačenja istovremeno normativna i individualizirajuća: ona ne polazi od zamišljenog, već od pravno obaveznog, uračunavajućeg značenja, ali ovo ne određuje generalno već individualno prema konkretnim okolnostima i mogućnošću razumevanja samih stranaka.

Kod svakog tumačenja ugovora sudija mora najpre da utvrdi da li je primalac izjave nju shvatio s obzirom na situaciju u kojoj je data. Ako pri tome konstatuje da je on nije razumeo kako to proizilazi iz date situacije, potrebno je da konstatuje, da li je ono što je autor svojom izjavom hteo, primalac razumeo ili mogao da razume, da je konkretnu situaciju u kojoj je izjava učinjena uzeo u obzir. Ako je rezultat ovog istraživanja zaključak da je primalac izjavu shvatio shodno situaciji u kojoj je data, onda to što je razumeo je merodavno za tumačenje ugovora.

4. Specijalna pravila tumačenja — kriterijumi za individualizaciju kod tumačenja ugovora

Od svih novijih građanskopravnih kodifikacija Italijanski građanski zakonik od 1942. sadrži najviše specijalnih pravila tumačenja i ovom problemu posvećuje 10 članova (čl. 1362—1371). Neki od njih

⁶⁾ Dr Demetrios Bailas: Das Problem der Vertragsschließung und der Vertragsbegründende Akt, Göttingen, 1962, str. 47.

⁷⁾ Dr Karl Larenz: Op. cit. str. 73.

ponavljaju pravila koja su bila sadržana u starijim kodifikacijama građanskog prava, na primer francuskom Code civil-u u čl. 1156—1164. i u pandektnoj teoriji.⁸⁾ Međutim, ima i pravila koja su potpuno nova, prilagođena današnjim pravnim shvatanjima. Zato ćemo najpre njih izložiti, pre nego što pređemo na kriterijume za individualizaciju ugovora pri tumačenju, polazeći od principa poverenja.

Čl. 1362. pri tumačenju ugovora polazi od namere stranaka: „Pri tumačenju ugovora treba ispitati šta je bila zajednička namera stranaka; pri tome se ne treba ograničiti na bukvalni smisao reči. — Da bi se utvrdila zajednička namera stranaka treba ocenjivati njihovo celokupno ponašanje posle zaključenja ugovora”.

Čl. 1363. uzima kod tumačenja ukupni sadržaj ugovora: „Kod tumačenja pojedinih ugovornih odredbi treba tumačiti jedne uz pomoć drugih i svakoj odredbi pridavati onaj smisao koji proističe iz celine pravnog posla”.

Član 1364. postavlja kriterijume za uopštene izraze upotrebljene u tekstu ugovora: „Ma kako uopšteni mogli da budu upotrebljeni izrazi u ugovoru, svaki obuhvata samo predmete o kojima su strane htele da se sporazumeju”.

Čl. 1365. tretira primera radi navedene slučajeve, koji objašnjavaju pojedine ugovorne klauzule: „Ako je u ugovoru radi objašnjenja pojedine odredbe naveden jedan slučaj, iz toga ne treba pretpostaviti da treba isključiti navedene slučajeve na koje se odgovarajuća odredba razumno može proširiti”.

Član 1366. u tumačenju ugovora polazi od načela savesnosti i poštenja: „Ugovore treba tumačiti prema savesnosti i poštenju”.

Član 1367. usvaja kriterijum održanja ugovora kod tumačenja nejasnih odredbi: „U sumnji ugovor ili pojedine njegove odredbe treba tako tumačiti, da mogu proizvesti bilo kakvo dejstvo, a ne da ostanu bez ikakvog dejstva”.

Član 1368. uzima u obzir običaje u prometu: „Klauzule sa više značenja treba tumačiti prema opštim običajima u prometu mesta u kome je ugovor zaključen. — Kod ugovora kod kojih je jedna strana preduzetnik, klauzule sa više značenja treba tumačiti prema opštim običajima u prometu mesta sedišta preduzeća”.

Član 1369. tumači izraze sa više značenja: „Izrazi koji imaju više značenja u sumnji treba tako razumeti kako to najviše odgovara prirodi i predmetu ugovora”.

Član 1370. postavlja pravilo za tumačenje nejasnih klauzula kod opštih uslova poslovanja: „Klauzule sadržane u opštim uslovima ili u tipskim ugovorima ili u formularima koje je jedna stranka unapred postavila u slučaju sumnje tumače se u korist druge strane”.

Član 1371. kao završna odredba o tumačenju predviđa: „Ako ugovor uprkos primene normi iz ove glave ostane nejasan, treba ga tumačiti ako se radi o dobročinom poslu u korist obavezne strane, a kod tretnog posla tako da proizvede dejstvo koje odgovara pravičnom interesu strana ugovornica”.

⁸⁾ Windscheid — Kipp: Lehrbuch des Pandektenrechts, 9 Aufl. Aalen, 1963, str. 376 ff.

Pod individualizacijom ugovora podrazumevamo uzimanje u obzir okolnosti koje prate jedan ugovorni odnos, a to se postiže kod svakog ugovora na različite načine.

Da svako tumačenje ugovora zahteva obuhvatno i tačno procenjivanje svih okolnosti pod kojima je ugovor zaključen potvrđuje i praksa naših privrednih sudova: „Iz postojećih se činjenica vidi da ni iz sadržine ugovora ni iz okolnosti posla ne proizilazi da se ovde radi o fiksnom poslu tj. da su stranke htele da se ugovor raskine ukoliko tužilac tačno o roku ne izvrši isporuku. Sama okolnost što je upotreba betonskog gvožđa vezana za poslove građevinske sezone, koju okolnost ističe žalba, nikako ne znači da je volja stranaka bila da se ugovor raspkine ako isporuka ne usledi u roku od 8 dana. Ovo tim pre što je isporuka uslovljena polaganjem osiguranja. Uostalom, iz sadržine tuženikovog pisma, u kome se, između ostalog, navodi da je tuženi, računajući na sigurnost zaključnice, sa isporukom čekao 30 dana, proizilazi da ni sam tuženi nije smatrao da se radi o fiksnom poslu, jer se čekanjem na isporuku po isteku roka od 8 dana ne može drukčije računati. Prema tome, pravilno je prvostepeni sud našao da se ovde ne radi o fiksnom poslu već o običnom promptnoj isporuci, pa se s toga protivni razlozi žalbe ne mogu usvojiti”. (Rešenje Vrhovnog privrednog suda Sl-941/62).

Konkretne okolnosti i prateće okolnosti koje se uzimaju kod tumačenja pojedinih ugovora, prema onome što je o tome sadržano u uporednom zakonodavstvu i sudskoj praksi su sledeće:

1) Jedinstveno shvatanje ugovora. Značaj pojedinih rečenica, pojedinih reči može se tek onda shvatiti ako se one dovedu u vezu sa drugim delovima ugovora (takvo pravilo ne samo da je rasprostranjeno u zakonodavstvu, čl. 1363. Italijanskog građanskog zakonika, već njega usvaja sudska praksa u Švajcarskoj⁹⁾, Austriji¹⁰⁾, Nemačkoj¹¹⁾).

2) Uzimanje u obzir okolnosti koje su bile prisutne u pregovora oko zaključenja ugovora. Kod zaključenja neformalnih ugovora dopušteno je za interpretaciju nejasnih klauzula ugovora koristiti sve okolnosti iz pregovora koje su stranke vodile. Međutim, kada se radi o tumačenju jednog formalnog ugovora zaključenog u pismenoj formi, za razjašnjenje nejasnih izraza upotrebljenih u tekstu, usmeni pregovori i propratne okolnosti ne mogu biti uzeti u obzir, ako bi to protivurečilo cilju zbog koga je forma propisana, pa shodno tome ne mogu se nejasne odredbe tumačiti tako da se na osnovu usmenih pregovora prošire obaveze stranaka van onoga što iz pismeno fiksirane sadržine ugovora proizilazi.

3) Ponašanje stranaka posle zaključenja ugovora. Da bi se onome što su stranke u ugovoru ijavile moglo bi da dâ tumačenje kod tumačenja pojedinih nejasnih reči koje odstupa od generalnog smisla.

⁹⁾ Dr Karl Oftinger: Bundesgerichtspraxi zum Allgemeinen Teil des Schweizerischen Obligationenrecht, 2 Aufl. Zürich, 1973. 46 ff.

¹⁰⁾ Dr Peter Rummel: Vertragsauslegung nach der Verkehrssitte, Wien, 1972.

¹¹⁾ Dieter Schmalz: BGB Allgemeiner Teil — Juristische Lehrgänge Alpmann und Schmidt, Heft 1, Münster, 1975, str. 94.

la tih reči u prometu, dakle da im se prida poseban smisao, to može biti samo onda ako takvo posebno značenje proizilazi iz ponašanja stranaka po zaključenju ugovora. Kod ocene kasnijeg ponašanja stranaka treba biti vrlo obazriv da li novi izričiti ili prećutni sporazumi stranaka ne predstavljaju nov ugovor.

4) Cilj ugovora. Nejasna mesta u ugovoru treba tako tumačiti da se ostvari cilj ugovora koga su stranke imale pri njegovom zaključenju. Ovo pravilo je naročito korisno kod ugovora kojima se stvaraju zajednice interesa (na primer o tome se mora voditi računa kod samoupravnih sporazuma o osnivanju radne i druge organizacije udruženog rada). Ovaj kriterijum tumačenja ne dolazi u obzir kod ugovora koji je zasnovan na protivurečnim interesima.

Kod tumačenja uvek se mora poći od toga da stranke u jednom ugovoru, pravnom poslu, samoupravnim sporazumu i društvenom dogovoru ostvaruju jedan određeni cilj. Prema tome, i tumačenje mora biti u funkciji tog smisla koji proizilazi iz cilja ugovora, samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora.

5) Posebni poslovni odnosi i navike strana ugovornica. Ako dve strane ugovornice stoje po pravilu u posebnim odnosima zasnovanim na poverenju, čak i kad u pojedinim njihovim ugovorima naizgled postoje praznine, smatra se da su one do sada u svojim poslovima stvorile odgovarajuće navike i običaje, za koje se pretpostavlja da su preuzele u novim ugovorima iako o njima nije ništa izričito rečeno. Sudija ima uvek kod tumačenja pojedinih ugovora najpre da utvrdi da li između stranaka postoje posebni odnosi koji dopuštaju da se upotrebljenim rečenicama i rečima prida značenje koje odstupa od uobičajenog. Razlozi za takvo individualno tumačenje mogu da proizađu iz samih pregovora stranaka, iz zaključenja ugovora na osnovu određenih prospekata ili opštih uslova poslovanja, iz odnosa stranaka itd. Gde između stranaka nema posebnih odnosa, koje bi upotrebljenim oznakama saopštavanja davale određeni smisao, treba poći od značenja reči koji je u prometu uopšte uobičajen od mesnog značenja reči ili od poslovnog značenja reči¹²⁾.

6) Falsa demonstratio non nocent. Ovo pravilo potiče iz rimskog prava i nalazi svoju primenu, iako se prvobitno odnosilo samo na tumačenje izjava kod testamenta, i na tumačenje ugovora. Koji je domen njegove primene? Pravilo je da volja mora biti izražena i takvim rečima koje objektivno znače nešto drugo od onoga što je izjavilac stvarno hteo. Hoćemo li u takvom slučaju izjavu volje presuđivati prema objektivnoj vrednosti onoga što je izjavljeno? U sadržini sentence falsa demonstratio — nalazi se ideja, da će važiti ono što je izjavilac hteo kada postoji razilaženje između njegove volje i izjave, ako je suprotna strana saznala za pravu volju izjavioaca, iako se objektivno vrednost izjave drukčije shvata. Dakle kod izjava volje koje su upućene drugoj stranci u cilju prihvatanja prednost ima ono značenje sa kojim su oba učesnika saglasna u odnosu na značenje koje se objektivno iz njihove izjave može dobiti. Usvajanjem ovakvog pravila nipošto ne znači da je izjava potčinjena volji. Važi uvek „iz-

¹²⁾ Dr Heinrich Titz: *Richtermacht und Vertragsinhalt*, Tübingen, 1921, str. 13.

java" a ne unutrašnja zadržana „volja" ako nije došla do izražaja u izjavi. Ali, izjava važi u značenju koje ona za učesnike ima. Ako ovi njoj pridaju isto značenje onda je ono merodavno, a u drugim slučajevima ono koje izjavilac mora da prihvati s obzirom na mogućnosti shvatanja protivnika i koje mu se uračunava¹³⁾.

Da falsa demonstratio ne škodi strankama u ugovoru, smatraju i naši sudovi: „Za ocjenu ugovora nije bitno kako je ugovor nazvan ni koji su izrazi u njemu upotrebljeni, već je bitno ono što su stranke time htele očitovati" (Okružni sud Zagreb, Gž-3635/59).

Primena pravila falsa demonstratio non nocent kod formalnih ugovora ne dolazi u obzir. Formalni ugovor ne može imati onaj sadržaj koji nije u ugovoru (ispravi) nagovešten i vidljiv. Zakonski propisi o formi imaju cilj da stranke odbrane od zaključenja nepromišljenih i pre nagljenih ugovora (funkcija upozorenja) i da jasno odvoje zaključenje posla od pregovora (cilj jasnoća o zaključenju ugovora). To nisu jedini ciljevi forme: ona služi pravnoj sigurnosti; ona garantuje jasan i potpun izraz volje; osigurava dokazivanje sadržine ugovora; omogućava kontrolu zaštite trećih lica i zajednice; ona uklanja i pojednostavljuje moguće sporove. Zato se kod formalnih ugovora ne može polaziti samo od obostranog razumevanja stranaka. Mnogi ciljevi forme ugovora bili bi osujećeni, ako bi zajedničko volja stranaka, važila i onda iako nije formalno izjavljena.

Pošto se samoupravni sporazumi i društveni dogovori po pravilu odnose na veliki krug učesnika i njima se trajnije određuju određeni odnosi, a kako su oni „samoupravni opšti akti" (čl. 573. Zakona o udruženom radu), normalno je da se zaključuju, menjaju i dopunjuju u pismenoj formi (forma je ad solemnitatem). Sporazumi i društveni dogovori koji nisu zaključeni u pismenoj formi ne proizvode pravno dejstvo. Kako je predviđeno u čl. 583. stav 1. Zakona o udruženom radu „zaključnom društvenom dogovoru mogu naknadno da pristupe organizacije, zajednice i organi koji nisu učestvovali u njegovom zaključenju". Očigledno je da i kod samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, koji se odnose na široki krug učesnika, koji su otvoreni i za pristup novih subjekata, primena pravila falsa demonstratio non nocent ne dolazi u obzir. Oni važe onako kako su učinjene izjave — date u pismenoj formi; dakle objektivno. Svako njihovo drukčije tumačenje vređalo bi načelo savesnosti i poštenja i ugrožavalo bi pravnu sigurnost. Oni subjekti koji kasnije pristupaju društvenom dogovoru moraju da se oslone na ono što je u propisanoj formi izjavljeno.

5. Tumačenje samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora

Samoupravni sporazumi su opšti samoupravni akti kojima se uređuju samoupravni odnosi unutar organizacija udruženog rada i samoupravnih organizacija i zajednica i njihovi međusobni odnosi kao i odnosi na tržištu i u slobodnoj razmeni rada.

¹³⁾ Dr Karl Larenz: op. cit. str. 80.

Društvenim dogovorom kao opštim samoupravnim aktom obezbeđuje se i usklađuje samoupravno uređivanje društveno-ekonomskih i drugih odnosa od šireg zajedničkog interesa za učesnike dogovora ili od opšteg društvenog interesa, a naročito u oblasti planiranja, cena, raspoređivanja dohotka i raspodele sredstava za lične dohotke i za zajedničku potrošnju radnika, međunarodne razmene, politike zapošljavanja u Jugoslaviji i u inostranstvu i zaštite i unapređivanja čovekove sredine (čl. 579. st. 1. Zakona o udruženom radu).

Ne ulazeći u sporno pitanje pravne prirode ovih akata, nesumnjivo je da je cilj samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora postavljanje pravila ponašanja za uži ili širi krug društvenih subjekata dakle stvaranje „samoupravnih normi”, pa je vrlo teško za ove samoupravne opšte akte reći da važe pravila ugovornog prava. Zbog toga i kod pitanja njihovog tumačenja pravila koja su postavljena za ugovore (ugovorna interpretacija sa svim karakteristikama individualizacije), nema ovde mesta. Njima pre, s obzirom da se radi o stvaranju „samoupravnih normi” odgovara jedno jedinstveno tumačenje, sa objektiviziranim merilima, uzimanja u obzir savesnosti i poštenja, pravila dobrih poslovnih običaja, opšte jezičke upotrebe, uobičajenog shvatanja koje ne protivureči moralnom kodeksu samoupravnih odnosa, nego subjektivno shvatanje pojedinih učesnika. Dakle, pre metoda generalizacije, koja je karakteristična za zakonsko tumačenje nego metoda individualizacije, koja treba da potvrdi princip autonomije stranaka u ugovornom pravu.

Nesumnjivo je takođe da pojedine vrste samoupravnih sporazuma, kao što su sporazumi o udruživanju sredstava radi zajedničkog poslovanja i sporazumi o cenama (takvo shvatanje zastupa kod nas profesor Krulj) imaju ugovorni karakter, i da kod njih kad dođe do postavljanja pitanja šta su stranke stvarno htele da izraze u samoupravnom sporazumu, treba primeniti pravila koja veže za ugovore.

Dakle, jedinstven odgovor na pitanje — kako tumačiti samoupravne sporazume i društvene dogovore se ne može dati, pa u svakom konkretnom slučaju treba proceniti njihovu sadržinu, ciljeve i domašaj da bi se moglo znati hoće li se primeniti pravila koja važe za tumačenja normi ili pravila koja važe za ugovore. Ovakav odgovor ne treba da izaziva zabunu, jer takve situacije su poznate u pravu. Uzmimo samo na primer međunarodne ugovore, koji su po svom karakteru pacta ali stovremeno i izvor prava i pravnih normi. Oni imaju funkciju i dejstvo zakona, ali po svoim nastanku su ugovori. Prema tome, oba momenta treba imati u vidu kod njihovog tumačenja, isto onako kao što je to slučaj sa samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima.

L'INTERPRÉTATION DES CONTRATS, DES CONVENTIONS AUTOGESTIONNAIRES ET DES ACCORDS SOCIAUX

— R é s u m é —

Le problème de l'interprétation des contrats n'est pas par soi-même dans la théorie du droit contractuel résolu d'une manière uniforme, parce que la réponse à la question quel est le sens qu'il faut donner aux déclarations de volontés dans le contrat, quand à ce sujet n'existe pas l'accord des parties, dépend des principes sur lesquels reposent les dispositions relatives à la conclusion du contrat et de la détermination de l'ordre juridique pour le principe particulier. Ces principes sont; le principe de la volonté (Le sens souhaité subjectif de la personne qui a fait la déclaration), le principe du sens de la déclaration donnée sous l'aspect de la partie à laquelle la déclaration est adressée (le sens) subjectivement généralisé), le principe de la déclaration (le sens objectivement généralisé) et le principe de la confiance pour lequel la volonté déclarée dans le contrat est interprétée de telle sorte que l'autre partie contractante des mots puisse tirer la signification qui peut être donnée par les mots avec la confiance correspondante (le sens objectivement individuel).

Dans la législation comparée et dans la théorie se sont développées les règles spéciales — les critères pour l'interprétation des contrats. Ces règles sont les suivantes: la compréhension unique du contrat (canon de la totalité), la prise en considération des circonstances qui étaient présentes lors des négociations relatives à la conclusion du contrat, le comportement des parties après la conclusion du contrat, le but du contrat, les rapports d'affaires particuliers et les coutumes des parties contractantes, *falsa demonstratio non nocet*.

En ce qui concerne l'interprétation des conventions autogestionnaires et des accords sociaux, ces nouvelles institutions de notre droit autogestionnaire — „qui sont conclues librement et en conformité avec les volontés exprimées des participants” qui sont „à l'occasion de la conclusion des conventions autogestionnaires et des accords sociaux égaux en droits” (article 574 de la Loi relative au travail associé) il faut les interpréter en concordance avec leur nature juridique. Vu qu'ils sont eu égard à l'objet de règlement très différents, les uns sont de nature juridique contractuelle, les autres sont des actes normatifs, les troisièmes contiennent des éléments de caractère normatif et contractuel (dans la théorie la concordance n'existe pas sur cette question), et la réponse à la question quelles sont les règles valables pour leur interprétation ne peut être unique. Si dans leur contenu se trouvent des „normes autogestionnaires”, donc s'ils représentent eux-mêmes des actes généraux autogestionnaires, on peut leur appliquer les règles qui sont valables pour l'interprétation des contrats, avec toutes les caractéristiques de l'individualisation. Dans un tel cas leur correspond plutôt une interprétation unique avec des critères objectivisés qui sont valables pour l'interprétation des lois. Cependant, quand il s'agit des conventions autogestionnaires qui ont un caractère contractuel (par exemple, les conventions relatives à l'association des moyens aux fins de la conduite des affaires en commun) dans l'interprétation il faut appliquer les règles qui sont valables pour les contrats, évidemment à condition qu'il n'y ait pas dans la loi des prescriptions spéciales à ce sujet.

Par conséquent, une réponse unique à la question comment il faut interpréter les conventions autogestionnaires et les accords sociaux ne peut être donnée, de sorte que dans chaque cas concret il faut estimer leur contenu, leurs buts et leur portée pour qu'on puisse décider si on appliquera les règles qui sont valables pour l'interprétation des normes ou les normes qui sont valables pour les contrats.

